

egy versnél az első megjelenés dátumát is közli a jegyzet. Végre hozzájutottunk az első megbízható Ady-verskrónológiához, amelynek értéke az Ady-kutatók számára felbecsülhetetlen, de a nagyközönségnek is sokat mond. Mindössze egy téves adatra hívom fel a figyelmüket: a *Boldog örvény* nem a jegyzetben közölt helyen és időben jelent meg először, hanem a Színház c. lap 1903. dec. 13–20-i számában. Az is növeli a jegyzetek értékét, hogy az egyes versek címváltozatait is közli. Jó lett volna azonban ezeket a tartalommutatóba is belefoglalni. Ebből a szempontból nagyon tanulságos a József Attila kritikai kiadás apparátusa.

A kiadó címére csak annyit, hogy ennek a reprezentatív kiadványnak az élére semmi esetre sem tettem volna egy olyan agyonretusált Ady-képet, mikor annyira bővíben vagyunk a jó és karakterisztikus Ady-fényképeknek.

Vezér Erzsébet

Takács Tibor: Móra igazgató úr... Kotormány János emlékei Móra Ferencről. Az irodalomtörténeti vonatkozások ellenőrizte és az utószót írta: Vargha Kálmán. Bp. 1961. Móra Ferenc K. 199. l.

Aki valaha olvasta Móra Ferenc novelláit, lehetetlen, hogy Kotormány János nevébe ne ütközött volna. Száz neve van: ő a „János, a Kotormány”, „a múzeumi János”, „a személyem körüli miniszter”, „a hivatali János” s sorolhatnánk még hosszan a Móra adta elnevezéseket.

Apró beszélgetések, rengeteg közös munka és élmény, hivatali titok halmozódott fel az öreg szolga fejében. Őrizte őket — egy csomó kézírattal együtt — hűségesen. Csak halála előtt gondolt arra, hogy papírra vesse, megírja őket, de néhány oldalnál tovább nem jutott. Ekkor telepedett mellé Takács Tibor és feljegyezte mindazt, amit Kotormány Móráról elmondott. Szándékosan írjuk így. Feltűnő, hogy mennyire tartózkodóan beszél Móra és családjának, illetve mindkettőjük Gulácsy Irénnel való viszonyáról.

A könyv lényegében tehát Kotormány elbeszélésének átszűzött jegyzőkönyve. Mint ilyen, Móra és általában az irodalom népszerűsítése szempontjából kitűnő. Amit azonban olvasmányosságában nyert, azt irodalomtörténeti értékben elveszítette. A szöveg néhol túlságosan „meseszerű”. Éppen ezért feltétlenül meg kellene őrizni az eredeti „nyersszöveget.”

Mindenki tudta, hogy Móra novelláinak témáját gyakran merítette ásatási élményeiből. Azt már kevésbé, hogy ezeknek az eseményeknek nagy része meg is történt. Kotormány elbeszélései a kintvaló dolgokról éppen erre hívják fel erőteljesen a figyelmet. Bepillantást engednek Móra anyaggyűjtő módszerébe. Több elbeszélésének egész menetét adják Kotormány emlékezései. Így éreztük első olvasásra. Takács Tibor azonban nem vette észre. Vargha Kálmán utószava sem említi annak lehetőségét, hogy Kotormány elbeszélése és Móra novellái azért is hasonlíthatnak ennyire, mert Takács Tiborban eleve nem élnek Móra hasonlatai, jellemző fordulatai, bájos humora, humanitása — egyszóval Móra novelláinak hangulata. Másrészt Kotormány is vehette nyersanyagát a novellákból. Ennek lehetősége fennáll. Három jelenség arra figyelmeztet, hogy Kotormány élt is ezzel a lehetőséggel.

Az egyik: Aki járt élete utolsó szakában Kotormányék töltésmenti házában, tudja, hogy milyen tudatosan gyűjtött minden Móra emléket. Novelláit, különösen az ásatásokról szólókat, kitűnően ismerte. (Sokban maga is szerepelt!) Márpedig Kotormány szinte kizárólag ilyen eseményeket mondott el Takács Tibornak.

A másik: Kotormány sokszor említi neveket és dátumokat. A neveket ellenőrizni nem tudtuk. Az ásatási dátumokat azonban igen. Valamennyi keltezése helytálló. Tudjuk, hogy Kotormány jegyzeteket készített az ásatásokról. Jegyzeteit, feltehetően, később ki is egészítette. Bizonyíthatóan forgatta például Banner János: Régészeti kutatások Szegeden című munkáját, mely a Szegeden megjelenő Dolgozatok 1936-os számában látott napvilágot.

A harmadik: A fenti dolgozatban a Móra ásatta temető, telepek régészeti kormeghatározása is megtalálható. Kotormány szerint beszéd közben hivatkozni az egyes lelőhelyek korára és ebben sem téved. Közismert tény, hogy Móra Ferenc volt a két világháború között a legtöbbet ásató magyar régész. Ásatásainak idejét, a leletek régészeti korát még szakembernek sem lenne könnyű megjegyezni. Famulusa pedig aligha volt erre képes. Van azonban egy döntő bizonyíték is arra, hogy Kotormány a fenti dolgozathoz merítette tudásának egy részét. Móra idejében ugyanis a kutatás még nem tudta elválasztani a hunok régészeti hagyatékát az avarokétól. Móra novelláiban is együtt szokta emlegetni a hun-germán-avar csoportot. Csak 1932-ben sikerült Alföldi Andrásnak és Joachim Wernernek elkülöníteni a hun emlékmagyort. Banner János már ennek alapján határozta meg az egyes temető korát. Kotormány tehát csak ebből merítette értesüléseit.

A jelen sorokat nem azért írtuk, hogy Kotormány János vagy Takács Tibor érdekeit kisebbítsük, vagy Kotormányt plagizálással vádoljuk. Mindössze az volt a célunk,

hogyan a könyv alapvető felépítésére figyelmeztessünk: Kotormány elbeszélése, Móra novellái és ezek összedolgozása kibogozhatatlanul egybeesődik. Éppen ezért Móra novelláinak Kotormány elbeszéléseivel való egybevetése — bármennyire is csábító lenne az író műhelyének megismerése szempontjából — csak nagy fenntartással végezhető el.

Kőhegyi Mihály

Zrinszky László: A Magyar Tanácsköztársaság emléke költészetünkben (1919—1945). Bp. 1962. Akadémiai K. — MTA Irodalomtörténeti Intézet. 149 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 38.)

Hézagpótló munkát végzett Zrinszky László, mikor a két világháború közti költészetünkben a proletárforradalom emlékét végigkísérte. Irodalomtörténészeink közül többen feldolgozták, számba vették e történelmi korszak irodalmi eredményeit. A 133 nap azonban olyan mélyen beleégette magát a kortárs, főként az alkotó tudatába, hogy további vizsgálódásokat kell végezni, hiszen 1919 emléke ma is szembenézésre, számadásra ösztökéli költőinket, íróinkat. József Farkas szintetikus munkája — *Rohanunk a forradalomra* — bár sok kérdésre választ adott, korántsem teszi szükségtelenné, hogy akár műfajok, irodalmi csoportok viselkedését ebből a szemszögből, a Tanácsköztársaság erkölcsi és embertvallató hatásának szemszögből vizsgáljuk. Írói ars poeticák, világképek, világnézetek elemzésénél még ma is első helyen áll a Tanácsköztársaság hatásának kérdése, hiszen alig akad író, művész, kire ne a legmélyebb benyomást tenné az emberi elnyomatás ellen felkelő nép hősi küzdelme s a harc tragikus vérbefojtása. Czine Mihály írja Móricz Zsigmondról szóló monográfiájában, hogy Móricz a „megízelt forradalmi ígéseket végképp sohase felejtette”, ez adott erőt az ellenforradalommal való szembefordulására, sőt ez állt közvetve a kritikai realizmus kibontakozásának hátterében is. Hasonló, sőt a líra sajátosságaiból adódóan még elementárisabb hatást olvas ki Zrinszky László a vizsgált korszak költészetéből.

Érdeme e könyvnek, hogy nem markol sokat s így feladatát megbízhatóan teljesíti. Megjegyzésre méltó Zrinszky közelítése témájához: nem egyszerűen dokumentál, hanem a „legyőzött és győzelmes forradalomnak, mint egésznek hatását az egész emberre” vizsgálja. Ezt a célt a fiatal tanulmányíró művének első felében maradéktalanul oldja meg. Az 1919 és 1925 közötti első szakaszban behatóan elemzi a különböző irodalmi irányzatokhoz sorolt költők emlékező, vádoló, majd sirató verseit. Mód-

szere analitikus, de nem marad meg az idézett verseknél; írói pályák, világnézeti és politikai magatartások viszonylatában vizsgálja az idézett költeményt. A kiválasztott verseket jó ízléssel, gondos elemzéssel állítja célja szolgálatába és erőltetés nélkül von le messzebbmenő következtetéseket. Biztos kézzel fest portrét Juhász Gyuláról, Tóth Árpádról, Babits Mihályról, Kosztolányi Dezsőről, Gábor Andor, Barta Sándor és Kassák költészetéről. Megfelelő helyre teszi és ideológiai, esztétikai vizsgálat alá veti azoknak a kisebb hatóságúak, de a magyar költészet haladó folyamába bekapcsolódó s összhatásában megtermékenyítő szocialista vagy a szocializmus felé tartó költőknek a műveit, kik itthon, börtönök rácsai mögött, majd az emigrációban 1919 emlékét ápolták.

Irodalomtörténetileg is fontos adalékkul szolgál a tanulmány e szakasza, hiszen összefüggéseket fedez fel, megváltozott politikai és írói magatartásokat villant fel. Hozzájárul ahhoz, hogy a tudományos adatok, lélektani megfigyelések birtokában új megvilágításba helyezzünk írói pályákat. Igen fontos, hogy Zrinszky a kiváló okokat is elemzi. Egy-egy vers magyarázatánál nemcsak a proletárforradalom viszonylatában éri tetten az író, hanem indokolja válságát, emberi útvesztését, kiábrándulását, vagy újra felülről reménykedését. A rendszerezésben helyet kapnak a Tanácsköztársaság emlékét a sötét időkben visszaidéző népdalok, börtöndalok is.

Az 1925—1945 közötti időszakban azonban már a legjobban kiválasztott versek sem pótolják egy-egy költő egyéniségének, életútjának hacsak vázlatos felvételét. Két évtizednyi szakaszon nem elégíti ki a z olvasót, ha Rádnóti Miklósnak, vagy akár József Attilának azokra a verseire, szimbólumaira hivatkozunk, amelyek közvetve, vagy közvetlenül a proletárforradalom iránti nosztalgiaiból születtek.

A második fejezet célja már nem a felmérés volt, hanem a húszéves szakasznak idevágó irányait kellett volna a szerzőnek vázlatosan megrajzolnia. Az emigráció költészetében sikerült is ezt a módszert alkalmaznia, az itthoni írók műveiből azonban csak egy-egy verset ragadott ki. Kár, hogy Babits, Kosztolányi, Illyés, Kassák stb. 1925 utáni útjára nem ad 1919 viszonylatából sem kitékintést. Ez az ökonómiai hiba, a tervezés és módszerváltás következetes végigvitelének hiánya azonban nem von le a fent említett erényekből. Még így is szükséges és hasznos kiadványnak tekinthetjük Zrinszky László alapos tárgyi tudásra épült dolgozatát. A mellékelt jegyzetek mutatják, hogy más műfajban is fel tudná mérni a magyar Tanácsköztársaság messze sugárzó hatását.

K. Nagy Magda